

TÜRKİYE – İSRAİL İLİŞKİLERİNDE NORMALLEŞME, (YENİDEN) DOSTLUK

Doç. Dr. Çağla Gül Yesevi

Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, 25 Aralık 2020 tarihinde, Türkiye'nin İsrail ile ilişkilerini geliştirmek isteğini açıklamıştı. Erdoğan, iki ülke istihbaratı arasındaki temasların devam ettiğini belirtmiş, “En tepe noktadaki kişilerle bir takım sıkıntılar yaşıyoruz. İsrail'in bir de Filistin politikası adeta bizim kırmızı noktamız. Yoksa gönlümüz arzu eder ki onlarla da münasebetlerimizi daha iyi bir noktaya taşıyalım.” demişti. 30 Kasım'da Milli İstihbarat Teşkilatı Başkanı Hakan Fidan'ın İsraili yetkililerle görüştüğü basına yansımıştı (Al-Monitor, 30.12.2020).

Turkeyscope ve İsrail Hayom'da belirtildiği gibi Tümamiral Cihat Yayıcı'nın Türkiye ile İsrail arasında bir deniz yetki anlaşmasının gerekliliği üzerinde durduğu ve bu konuda görüşmeler Valensi, 09.12.2020) yaptığı belirtilmişti. Ancak Türkiye'nin bu teklifinin reddedildiği belirtiliyor (Yayıcı, Ceyhan 2020; Yanarocak, 2021) Bunun en önemli nedeni aslında kaçırılan bir fırsat. Bundan birkaç yıl önce bu yönde atılmış bir adım çok farklı sonuçlanabilirdi. Bilindiği gibi, mazinin eski bir şarkısının hatırlanması günümüzde ilişkilerin seyri açısından belirleyici değil ancak yine de üzerinde durulmaya değer. Günümüzde, Yunanistan, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY) ve İsrail arasında olumlu ilişkiler bulunmaktadır. Yunanistan ve İsrail beş ay süren görüşmelerin ardından, Mora Yarımadası'nda bulunan Kalamata Havalimanını ortak askeri uçuş merkezine dönüştürdüler. Merkezi İsrail'de bulunan uluslararası savunma elektroniği firması Elbit Systems, Kalamata'da Yunan hava kuvvetleri pilotlarının eğitimi için uçuş okulu açacak. Yunanistan ve İsrail askeri eğitim antlaşması imzaladılar. İsrail, Yunanistan'ın zırhlı araç üretim programında yer alacak. Son olarak, Yunanistan ile İsrail arasında 1 milyar 680 milyon dolarlık savunma anlaşması yapıldı. Bu kapsamda, 10 savaş uçağı alımı yapılacak ve pilot eğitimi yapılacak. Yunanistan Savunma Bakanlığı'na göre İsrail, 20 yıllık anlaşma uyarınca Yunanistan'a 10 adet Mavi M-346 eğitim uçağı, simülatörler ve lojistik destek sağlayacak (VOA, 08.01.2021).

Doğu Akdeniz Gaz Forumu'nun (East Mediterranean Gas Forum) kurulması, bölgede ittifakın ve işbirliğinin yeni partnerlerini göstermesi açısından önemlidir. 22 Eylül 2020'de Mısır merkezli bu oluşum, uluslararası bir örgütlenme halini aldı; üye ülkeler ise Mısır, İsrail, Yunanistan, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY), Ürdün ve İtalya. Bu bağlamda üzerinde durulması gereken bir de boru hattı projesi var: EastMed yani Doğu Akdeniz Boru Hattı. Bu boru hattı, teknik ve finansal açıdan zor bir boru hattı olarak gözükmektedir. EastMed, deniz altından geçecek ve boru hattının Kıbrıs ve Girit üzerinden, Doğu Akdeniz'de bulunan gazı Yunanistan'a ve Avrupa'ya aktarması planlanıyor. Bilindiği gibi boru hatları ile ilgili imza atmak çok önemli değil. Doğal gaz boru hatlarının siyasal yönlerinin olduğu hatırlanmalıdır. Bu boru hattının, ne kadar gazla dolacağı, kimin ne kadar gaz tedarik edeceği, potansiyel müşterilerin talebi, kimlerin bu projeyi destekleyeceği ve en önemlisi finansmanını kimin sağlayacağı önemli. Bu tür hayali, bol alkışlı, takım elbiseli, aile fotoğrafı imza törenleri gördüğümde Nabucco hikayesi aklıma geliyor. Avrupa Birliği'nin düşen gaz talebi düşünüldüğünde, bu projenin takip edilmesi ve değerlendirilmesi gerektiği ortadadır. Türkiye ve İsrail arasında önemli konulardan biri Doğu Akdeniz'de işbirliğidir. Bu konuda var olan sorunlar üzerinde çalışan Mitvim Düşünce Kuruluşu (2021), İsrail ve Türkiye arasındaki iletişimin açık tutulması ve İsrail'in, Doğu Akdeniz'de bir nevi Türkiye karşıtı bir eksende yer

Yesevi, Çağla Gül (2021). Türkiye-İsrail ilişkilerinde Normalleşme, (Yeniden Dostluk). 21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü. 17 Ocak 2021. <https://21yyte.org/tr/israil/turkiye-i-srail-i-liskilerinde-normallesme-yeniden-dostluk>

almasi konusu üzerinde durmuştur. İsrail'in doğalgaz rezervi, BP Strategic Review (2020) verilerine göre 0,5 trilyon metreküptür; başka kaynaklarda bu rezervin 1 trilyon metreküpe yaklaştığı belirtilmektedir. Karşılaştıracak olursak, Azerbaycan'ın 2,8 trilyon metreküp, Katar'ın 24,7 trilyon metreküp ve İran'ın 32 trilyon metreküp doğalgaz rezervi bulunmaktadır (BP, 2020). Bu doğal gaz rezervinin İsrail açısından önemli olduğu aşikardır ancak küresel doğal gaz dengelerini değiştirecek bir üretimin şu anda beklenmediği eklenmelidir. Mısır'ın Zohr sahasının 850 milyar metreküp doğalgaz barındırdığı ve daha önemli bir rezerv olduğu belirtilmelidir.

Türkiye ve İsrail arasındaki ilişkilerin ekonomik boyutu, siyasal çalkantılara rağmen hız kesmemiştir. 14 Mart 1996'da imzalanan ve 1 Mayıs 1997 tarihinde yürürlüğe giren Türkiye-İsrail Serbest Ticaret Antlaşmasıdır. Bu antlaşma aslında İsrail'le 1996 yılında imzalanan Savunma Sanayi Antlaşması ile birlikte gündeme gelmiştir. Sonuçta, İsrail, savunma alanında Türkiye'nin önemli bir ortağı olmuştur. 2010 yılında yaşanan Mavi Marmara olayının iki ülke arasındaki ticaret hacmine beklenildiği kadar önemli etkisi olmamış ancak iki ülke arasındaki yatırımları etkilemiştir. Zorlu şirketi, Dorad Doğalgaz Santralini Mayıs 2014'te faaliyete geçirmiştir. (Sarıaslan, 2019, s.1078). Türkiye ve İsrail arasındaki ticaret hacmi, 2018 yılında 6,2 milyar dolarken, 2019 yılında 5,5 milyar dolar olarak gerçekleşti (Medyascope, 16.10.2020).

Türkiye, kırmızı çizgisini Filistin davası olarak ortaya koyuyor ve İsrail'in güvenlikçi politikalarına karşı çıkıyor. İsrail ise Hamas'ın Türkiye tarafından desteklenmesinden ciddi şekilde rahatsız. Bunun yanında, uzun süredir Doğu Kudüs'te, artan Türkiye etkisi iki ülke ilişkileri açısından gündemdeki konulardan biri. Bu etkinliğin dengelenmesi konusunun Suudi Arabistan-İsrail arasındaki toplantıda görüşüldüğü yönünde haberler basına yansımıştı. 2020 yılı, İsrail'in bölge ülkeleriyle barış planlarını gündeme getirmiştir. Bu barış planları yanında unutulmaması gereken bir diğer konu da 8 Ocak 2020 tarihinde resmi olarak açıklanan sözde Yüzyılın Planıdır. Planda, Kutsal mekanların bütün dinlere açık olması ve buradaki ibadethanelerde isteyen herkesin ibadet etmesinin sağlanmasının öngörülmüştür (Oruç, 06.01. 2021)

Mitvim'in hazırladığı raporda bölgede Türkiye'nin imajının İsrail karşıtlığı üzerinden parladığı da ifade edilmektedir. Raporda, üzerinde durulan konulardan biri de turizm alanında süregelen ilişkilerin Birleşik Arap Emirlikleri lehine değişebileceğidir. Türkiye-İsrail normalleşme girişiminin Biden'ın seçilmesiyle hızlandığı düşünülürse, Biden'ın 2016 Türkiye-İsrail ilişki düzelme sürecinin aktörü olduğu da hatırlanmalıdır. Türkiye, yeni dönemde de İsrail- Filistin ilişkilerinde aktif olma amacındadır. Mart ayında gerçekleşecek İsrail seçimleri de ilişkilerin gidişatını etkileyip etkilemeyeceği değerlendirilmeye çalışılan bir süreçtir (Mitvim, 2021).

Türkiye-İsrail ilişkileri endişe, korku gizlilikle başlamış, bir stratejik ittifakla sürmüştür. 2008 yılı itibariyle birbiri ardına gelen olaylar dizisi ise askeri işbirliğinin sonlanmasını beraberinde getirmiştir. İki ülke ilişkileri açısından Aralık 2020 sonu itibariyle yeni bir umut doğduğu görülmektedir. Dış politika, duygusallık ve kısa vadeli kazanımlar yerine akılcı ve uzun vadeli hedeflere yönelmek zorundadır. En az zararla ülkenin sorunlarının çözümlenmesi ve yararlı olabilecek cephelelerin kaybedilmemesi gerekmektedir. Türkiye ve İsrail arasında 1958 yılı sonrasında gelişen askeri, istihbarı ve ekonomik, yoğun ilişkiler, ortak Sovyet tehdidi, bölgesel yalnızlık ve Amerikan desteğiyle gerçekleşmişti. 1991 yılı sonrası ise dünya değişmiş, Türkiye'nin Arapları küstürme endişesi azalmış, İsrail'in barış antlaşmaları ile yeni bir dönemin

Yesevi, Çağla Gül (2021). Türkiye-İsrail ilişkilerinde Normalleşme, (Yeniden Dostluk). 21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü. 17 Ocak 2021. <https://21yyte.org/tr/israil/turkiye-i-srail-i-liskilerinde-normallesme-yeniden-dostluk>

kapıları açılmıştı. Türkiye, yakın komşuları olan İran, Irak ve Suriye'nin politikalarından rahatsızdı. İlişkilerin özellikle askeri ve istihbarı yönü, iki ülke açısından da kazanım olmuştur. 1996 yılında imzalanan Askeri İşbirliği Anlaşması ile İsrail Türkiye için önemli bir silah tedarikçisi haline gelmiştir (Akgün, 2014). 2007 yılında Türkiye, İsrail-Filistin arasında arabulucu rolü oynamıştır. Mahmut Abbas ve Şimon Peres TBMM'yi ziyaret etmişlerdir. 2008 yılında Olmert'in ziyaretinden kısa süre sonra Dökme Kurşun Operasyonu'nun gerçekleşmesi ilişkilerin gerilmesine ve 2009 Ocak ayında Davos Zirvesi'nde ise tansiyonunun daha da artmasına neden olmuştur. Ocak 2010'da ise Alçak Koltuk Krizi, iki ülke ilişkilerinde diplomatik nezaketsizlik örneği olarak zihinlere kazınmıştır. Krizin nedeni, "Kurtlar Vadisi" dizisinde MOSSAD ajanlarının çocuk kaçakçısı olarak gösterilmesidir. Türkiye'nin Tel Aviv Büyükelçisi Dr. Oğuz Çelikkol, alçak bir koltuğa oturtulmuştur.

2008 yılı sonrası gerçekleşen olaylar, özellikle Mavi Marmara olayı ve iki ülkenin ortak çıkar ve hedeflerindeki değişiklik, artık bazı şeylerin eskisi gibi olmadığını açıkça ortaya koymaktadır. 2009 yılında, Türkiye, Anadolu Kartalı tatbikatından İsrail'i çıkardı. 2010 yılında vuku bulan Mavi Marmara olayı ardından Türkiye, İsrail'le askeri ilişkilerini dondurmıştır. 2010'da, Türkiye, İsrail-ABD katılımıyla Ağustos ayı için planlanan üçlü "Güvenilir Denizkızı" arama ve kurtarma tatbikatına katılmama kararı almıştır.

2010 Mayıs ayında Mavi Marmara olayı, ilişkiler açısından kapanması güç yaralar açmıştır. 2011 yılında diplomatik ilişkiler minimum düzeye indirilmiş, devam eden projeler sekteye uğramış ve askeri anlaşmalar askıya alınmıştır. 2013 yılında, bu olayla ilgili Binyamin Netanyahu, Türkiye'den özür dilemiştir. 2014 yılındaki Gazze Operasyonu ve Netanyahu'nun Kuzey Irak'ta bağımsız Kürt devletini savunan demeçleri, ilişkilerin düzelmesine imkan tanımamıştır. 2016, Mavi Marmara olayında, İsrail tarafından tazminat konusunun çözüme ulaştırıldığı yıldır. İsrail'le ikili ilişkiler, 30 Mart 2018 tarihinde başlayan "Büyük Dönüş Yürüyüşü" gösterilerine katılan Filistinli sivillere yönelik İsrail'in orantısız güç kullanımı neticesinde, yeniden hassas bir döneme girmiştir. Türkiye'nin Tel Aviv Büyükelçisi, 15 Mayıs 2018 tarihinde merkeze çağırılmıştır. Türkiye-İsrail ilişkileri belirtilen tarihten itibaren Büyükelçiliklerdeki Geçici Maslahatgözarlar tarafından yürütülmektedir (Dışişleri Bakanlığı, 2020).

1 Mayıs 2005'te Başbakan Erdoğan kalabalık bir heyetle İsrail'i ziyaret etmiş ve bu ziyaret kapsamında Türkiye-İsrail Sınai Araştırma ve Geliştirme Faaliyetlerinde İşbirliği Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşmadaki işbirliği alanları önemlidir ve gelecekte de geliştirilebilecek yönleri bulunmaktadır. Bu alanlar; bilişim teknolojileri, laser ve optik teknolojileri, mekatronik, gıda, tarım ürünleri ve tarımsal genetik, ileri malzeme teknolojileri, yenilenebilir enerji, nanoteknoloji, aerodinamik ve uzay teknolojileri, biyoteknoloji, sulama teknolojileridir (Sarıslan, 2019).

İsrail, Birleşik Arap Emirlikleri, Bahreyn, Fas ve Sudan ile ilişkilerini normalleştirmiştir. Yunanistan ve GKRY ile doğal gaz alanında işbirliğine gitmiş, antlaşmalara imza atmış, ortak tatbikatlar yapmaya başlamıştır. Mısır ve Suudi Arabistan ile de sorun yaşamamaktadır. İsrail'in uluslararası imajı değişmiştir. Barışsever, barış yapan ülke kategorisine yerleşmiş ve en önemlisi "uluslararası yalnızlığından" kurtulmuştur. Kartlar yeniden dağıtılmıştır. Deniz yetki alanları konusunda artık Yunanistan ve GKRY'yi küstürmek istemeyen bir İsrail bulunmaktadır. Türkiye- İsrail arasındaki ilişkiler, uluslararası konjonktür yanında ortak tehditlerle şekillenmiştir. 1958 ve 1990 sonrası elde edilen önemli stratejik ortaklığın elde edilip

Yesevi, Çağla Gül (2021). Türkiye-İsrail İlişkilerinde Normalleşme, (Yeniden Dostluk). 21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü. 17 Ocak 2021. <https://21yyte.org/tr/israil/turkiye-i-srail-i-liskilerinde-normallesme-yeniden-dostluk>

edilemeyeceği sorusu gündemdedir. Sorulması gereken soru, Türkiye ve İsrail'in çıkarlarının ve önceliklerin benzeşip benzeşmediğidir. Hangi ortak tehdide karşı birlikte hareket edilecektir. İsrail için ana tehdidin İran olduğu görülmektedir. İsrail, Türkiye'nin Hamas yakınlığından rahatsızdır. Türkiye ise İsrail'in bölgedeki Kürtlerle yakınlığına ve bağımsız Kürdistan savunuculuğundan rahatsızdır. İlişkilerde, Filistin sorunu ana unsur olma özelliğini sürdürmektedir. Bu noktada eklenmesi gereken unsur, İbrahim Antlaşması çerçevesinde, bölgede İsrail-Filistin sorununun küresel özelliğini kaybetmesidir. Bölge ülkeleri, İsrail'le ilişkilerini artık Filistin sorunu çerçevesinde tanımlamaktan vazgeçmişlerdir. Yaşanan bunca krize rağmen Türkiye ve İsrail'in ekonomik ve istihbari ilişkileri devam etmiştir. Yeni dönemde askeri bir işbirliğinin kapısı aralanabilir. İlişkilerde yaşanan güven bunalımı ve istikrarsızlığı, uzun vadeli, somut adımlarla çözümlenebilmesi gerekmektedir.

Kaynaklar

Akgün, Mensur, vd. (2014). *Zor Zamanda Siyaset: İsrail-Türkiye İlişkileri*. İstanbul: TESEV.

Al- Monitor (2020) İsrail, Türkiye'nin ilişkileri düzeltme çabalarına niçin kayıtsız? <https://www.al-monitor.com/pulse/tr/originals/2020/12/israel-turkey-greece-cyprus-us-egypt-recep-tayyip-erdogan.html#ixzz6jLzPNVk>, 30.12.2020.

Bengio, Ofra (2009). *Türkiye-İsrail: Hayalet İttifaktan Stratejik İşbirliğine*. İstanbul: Erguvan Yayınevi

Çetin, Remzi (2021). Dr. Hay Eytan Cohen Yanarocak'la Söyleşi: "Türkiye-İsrail Yeniden" <https://www.youtube.com/watch?v=RtFSi2qudzQ>, 09.01.2021.

Çiçekçi, Ceyhun (2018). *Arap Baharı Sonrası İsrail Dış Politikası: Kavram, Bağlam, Pratik ve Kuram*. İstanbul: Kriter Yayınevi.

Dışişleri Bakanlığı (2020). <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-israil-siyasi-iliskileri.tr.mfa> (Erişim 24.12.2020).

Mitvim (2021). *Israel in the Mediterranean: Policy Questions and Answers*. <https://mitvim.org.il/wp-content/uploads/2021/01/Israel-in-the-Mediterranean-Policy-questions-and-answers-January-2021-English.pdf>, January 2021.

Oruç, Hydar, İsrail'in Kudüs Hamleleri (II) <https://gazetebirlik.com/yazarlar/israilin-kudus-hamleleri-ii/>. 06.01.2021.

Oruç, Haydar, İsrail'in Doğu Akdeniz Politikası ve Türkiye. *Yeni Birlik*. <https://www.gazetebirlik.com/yazarlar/israilin-dogu-akdeniz-politikasi-ve-turkiye-i/> 12.01.2021.

Sarıaslan, Fatma (2019). Türkiye-İsrail İlişkilerinde Değişmeyen Dinamik: Ekonomi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 74 (4): 1065-1102.

Valansi, Karel, Yollar ve Kalpler Ayrı. *Şalom*, 09.12.2020.

VOA, İsrail Türkiye İlişkileri Düzeltme Yolunda. 22.12.2020.

Yanarocak, Hay Eytan Cohen , "Türkiye-İsrail Yeniden" Dr. Hay Eytan Cohen Yanarocak'la Söyleşi <https://www.youtube.com/watch?v=RtFSi2qudzQ>

Yesevi, Çağla Gül (2021). Türkiye-İsrail ilişkilerinde Normalleşme, (Yeniden Dostluk). 21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü. 17 Ocak 2021. <https://21yyte.org/tr/israil/turkiye-i-srail-i-liskilerinde-normallesme-yeniden-dostluk>

Yaycı, Cihat ve Ceyhan, Zeynep, (2020) Israel is Turkey's Neighbor Across the Sea: Delimitation of the Maritime Jurisdiction Areas between Turkey and Israel. *Turkeyscope: Insights on Turkish Affairs* Editors: Dr. Hay Eytan Cohen Yanarocak and Dr. Joel D. Parker Vol. 4, No. 8.

Yavuz Tiftikcigil, Burcu; Yesevi, Çağla Gül (2015). *Türkiye'nin Enerji Görünümü: Stratejiler ve İlişkiler*. İstanbul: Der'in Yayınevi.

Yesevi, Çağla Gül (2020). *İsrail- Türkiye İlişkilerinin Değerlendirilmesi*. 21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü. 25 Aralık 2020, <https://21yyte.org/tr/israil/i-srail-turkiye-i-liskilerinin-degerlendirilmesi>

Yesevi, Çağla Gül. (2020). *Muhsin Fahrizade Suikastının Ardından İsrail İstihbarat Kültürünün Değerlendirilmesi*. 21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü, 08 Aralık 2020, <https://21yyte.org/tr/israil/muhsin-fahrizade-suikastinin-ardindan-i-srail-i-stihbarat-kulturunun-degerlendirilmesi>

Yesevi, Çağla Gül (2020). *Körfez Ülkeleriyle Yapılan Antlaşmalar Sonrası İsrail'in İmajı Değişiyor mu?* 21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü, 29.09.2020, <https://21yyte.org/tr/israil/korfez-ulkeleriyle-yapilan-antlasmalar-sonrasi-i-srail-in-ima-ji-degisiyor-mu>

Yesevi, Çağla Gül (2017). Güvenikleştirme Teorisi Açısından İsrail'in Türk Dünyası Politikası. *Türk Dünyası Araştırmaları* 115 (227): 133-162.

Yesevi, Çağla Gül (2017). İsrail'in Devlet İmajının Şekillendirilmesi. *Bilge Strateji Dergisi* 9 (16): 97-130.

Yesevi, Çağla Gül (2015). İsrail Ordusu ve İstihbarat Örgütleri. Ankara: Kripto Yayınevi (2. Baskı: Mart 2018).

Yesevi, Çağla Gül (2014a). İsrail İstihbarat Örgütleri ve Mossad. İçinde Ümit Özdağ (Ed). *İstihbarat Örgütleri*.(217-270) Ankara: Kripto Yayınları.

Yesevi, Çağla Gül (2014b). İsrail'in Güvensizliği ve İsrail Askeri İstihbaratı. *Millî Güvenlik ve Askerî Bilimler Dergisi* 1 (4). 107-144.

Yesevi, Çağla Gül (2014c). İsrail Silahlı Kuvvetleri. *Millî Güvenlik ve Askerî Bilimler Dergisi* 1 (2). 123-168.